

INTERCULTURAL EDUCATION AS A FACTOR OF SOCIALIZATION IN A MULTICULTURAL SOCIETY

I. Sydorenko

Annotation. *The article is devoted to the issues of the intercultural education in multicultural society. The irreversible process of the integration of the culture causes the issues of identity and ability to find consensus. The problem is attached to youth socialization and overcoming the stereotypes about perception differences between cultures.*

Key words: *multiculturalism, socialization intercultural education, identity, differences, integration.*

УДК – 003. 043: 009. 332. 243 «17–18 ст»

ДІАЛОГ КУЛЬТУР УКРАЇНИ – ГРЕЦІЇ В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У XVII–XVIII СТОЛІТТЯХ

*Л. В. Терещенко-Кайдан, кандидат мистецтвознавства,
доктор філософії (PhD)
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв*

Анотація. *Проаналізовано культурний діалог України та Греції у XVII–XVIII століттях. Надано філософську та історичну характеристику того стану відносин між двома країнами, що склався на час зазначеного періоду. Okремо наголошено на провідному місці релігії та розвитку духовної культури в українсько-грецьких відносинах XVII–XVIII століть.*

Ключові слова: *Україна, Греція, діалог культур, духовна культура, рукописна спадщина.*

Звертаючись до питань паралелізму та особливостей розвитку духовної культури України та Греції XVII–XVIII ст., не можна обійти осторонь проблему культурного діалогу цих двох країн. Саме в даному випадку дуже вдало гармонізує формула «Я – Ти», а замість «тире» вдало стає духовність, релігія, віра, Православ'я.

Одним із найбільш значних впливів на культурне й політичне життя слов'ян в цілому та українців зокрема, відіграло Православ'я. Ще з часів візантійських впливів, коли Візантія лояльно поставилася (і навіть посприяла) до націоналізації богослужбової практики, на антиуніатському Київському помісному соборі 1621 р. було затверджено свого роду «програму діяльності» відродженої Православної Церкви в Україні, відому під назвою «Советова-

ние о благочестії». Саме з підписання цього документа починається нова історія культурного діалогу між Україною та Грецією XVII–XVIII століть.

Як у попередні часи, починаючи від хрещення, так і в сучасних стосунках України та Греції в основі діалогу, й не тільки культурного, лежить релігія. І Україна, у своїй основі, і Греція мають спільну православну віру. Обидві країни дотримуються так званого східного обряду, мають спільні догми та канони. Отже, й культурні надбання двох країн у XVII–XVIII ст. мали спільні інтереси.

Термін «діалог» грецького походження, що означає діалоґо; – бесіда, розмова. В античній філософії діалог представляв літературну Форму, що вживалася для викладу проблем за допомогою діалектики. Діалоговістика веде свій початок від софістів, а Сократом та його учнями, передусім Платоном, доведена до високого ступеня досконалості. Викладення філософських та культурологічних проблем за допомогою бесіди стає наочним та оживлюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблематику досліджували М. М. Бахтіна, М. Бубера та багато інших сучасних вчених, в працях яких діалог виступає в ролі романтичної утопії спілкування двох духовних всесвітів «Я – і – ти» – ти, що у знаменитій формулі «Я – ти».

Мета дослідження – аналіз культурного діалогу України та Греції у XVII–XVIII століттях.

Виклад основного матеріалу. У XVII–XVIII ст. культурний діалог України та Греції обирає нові форми. Бесіда переростає у більш конкретні стосунки. В основі культурного діалогу України – Греції тепер лежать торгівельно-економічні стосунки. Ці відносини, з додаванням релігійних почуттів та обов'язків, породжують таке поняття, як меценатство. А завдяки появі в Україні меценатів із Греції, з'являються нові культові архітектурні споруди, наповнені усередині витворами мистецтва у вигляді монументального живопису, мозаїки та іконопису. З'являються нові культурно-освітні установи, школи, друкарні. Розвиваються перекладацька та видавнича справи. Переписуються як слов'янські так і грецькі рукописи. Розвивається богослужбова практика та культурно-освітня діяльність.

Греки-меценати переносять в Україну й форму гуртування, а згодом – правління та розвитку просвітництва. Це церковні громади, так звані братства. Особливо у XVII ст. братства відігравали, можна сказати, первинну, головуючу, роль у розвитку української, особливо духовної, культури. Навколо братств гуртувалися як релігійні, так і прогресивні освітянські та культурні кола.

Меценатство в Україні – це один бік питання, а чи було з боку України меценатство щодо Греції? Судячи з листувань церковних ієрархів – було. Наприклад, наводимо два листи, де з різних монастирів Афону звертаються настоятелі з проханням або допомогти фінансово, або, хоча б дозволити приїхати до Києва збирати милостиню...

«Лист Веніаміна, архієпископа Іверського монастиря на Афоні до Рафаїла (Зборовського) митрополита Київського, Галицького та всієї Малої Росії з проханням про допомогу ченцю Веніаміну для повернення

до Іверського монастиря.1743 р.» – (НБУВ. Ф. 72. (Колекція грецьких рукописів), 31) [7].

«Листь Парфірія, кафагумена лаври Св. Афанасія на Афоні до Самійла (Рафаїла Зборовського) митрополита Київського, Галицького та всієї Малої Росії про тяжкий економічний стан монастиря і про відрядження до Києва проєста для збору милостині.1743 р.» – (НБУВ Ф. 72. (Колекція грецьких рукописів. 41) [8].

Але є ще й такий поворот подій. На початку XVIII ст. в Україні діяла вже достатньо стабільна система нагляду за прибулими іноземцями. Зокрема, не Були винятком й торговці та збирачі милостині з Греції. Кількість біжанців із території Османської імперії (греків, волахів, сербів та ін.) стрімко зростала, а поруч з ними з'являлися й грецькі священики, що постійно перебували в Україні, виконуючи літургійні обов'язки у грецьких церквах. Але, в архіві Київської духовної консисторії (ЦДА. Ф. 232.) зберігаються цікаві документи під назвою «Дело о сборе пожертвованій на территории России монахами греческих монастырей 12.03.1740 – 26.12.1752 гг.» [6]. Про ці матеріали свідчить і Є. К. Чернухін у статті «Грецьке духовенство на українських теренах. Справа архимандрита Козьми» [5].

Йдеться тут про те, що не все було добре у стосунках українського та грецького духівництва. Не завжди греки вели чесну торгівлю або богослужбову практику. Зазначений у документах архимандрит Козьма, з листа ієродиякона грецької церкви у Ніжині Амвросія, був «плутом», який обіцяв піти до Афонської лаври пізніше, а на разі дає собі ради по світу, представляє фальсифіковані рекомендаційні листи, ошукує населення під виглядом збору милостині, розпродує частки Животворящого Древа Господня. Далі є лист до самого Козьми, з повчаннями та пропозицією йому повернутися на Афон. Але, для даного дослідження важливим є той факт, що далеко не все ідеально було у стосунках між українцями та греками. Тобто діалог тривав, але він мав ще й такий, не зовсім світлий бік свого спілкування.

Політичною основою культурного діалогу України та Греції була спільна боротьба за православну віру. В Україні ця боротьба була спрямована проти католицизму, а в Криму та самій Греції – проти ісламу. Основа одна – православна віра, вороги різні: католицизм з одного боку, іслам – з іншого.

Хоча, якщо придивитися уважніше, ворог теж один – релігія. Різні тут форми прояву. Католицька церква в XVII–XVIII ст. у європейському просторі була прогресивною, з рядом передових ідей та нових досягнень, у тому числі й у культурно-мистецькій та просвітницькій галузях. Боротьба з католицизмом змушувала українську церкву, освіту та культуру рухатися вперед, до прогресивних ідей. Запроваджувати новації, наприклад, у богослужбовій практиці. За канонами церкви, в середині богослужбового чину не мало відбуватися жодних змін. На початок XVII ст. формування богослужбових чинів як східного, так і західного обрядів було остаточно завершено. Залишається зовнішнє оформлення. А зовнішнє оформлення богослужіння – це витвори мистецтва.

До витворів мистецтва належать церковний спів XVI–XVII ст., як усталені форми монодійного співу та ранні форми українського бароко у живопису. Далі, багатоголосний хоровий спів XVII–XVIII ст. та яскраві зразки українського бароко як у живопису у всіх його проявах, так і в архітектурі, скульптурі тощо.

Інших форм у XVII–XVIII ст. набувала боротьба з ісламом. Тут питання стояло так, щоб взагалі утримати, не втратити й зберегти християнство та вже існуючі культурні надбання. Християнське населення на українських землях, що підлягали підпорядкуванню Османської імперії, поступово асимілювалося в бік ісламізації і втрачало власну християнську культуру. Тут допомога приходила з-за кордону.

В основі відродження християнської релігійної культури на українських землях, що знаходилися під владою ісламу, була православна церква, в особі Константинопольського патріарха та призначеного ним митрополита, і освітянство. Митрополит всіляко оберігав паству від іновірців, вів із ними політичний, економічний, життєзабезпечуючий діалог. А місцеві школи, у формі навчання, зберігали та доносили мову, основи віри та релігії, історію та мистецтва. До церков приїздили грецькі священики, до шкіл – вчителі. Таким чином, культурну спадщину було збережено, а народність не втратила власного етносу. Маючи загальну картину культурно-релігійної, політичної та економічної ситуації на українських землях XVII–XVIII ст., необхідно звернутися до методів боротьби та способів захисту культурного скарбу. Існує декілька шляхів цього захисту.

Перший – це офіційна церква. Для українсько-грецького діалогу, починаючи з XI ст., церква завжди була постійним супутником у вирішенні різних, не завжди релігійного характеру, питань. На чолі офіційної церкви завжди стояв Константинопольський патріарх та поставлені ним митрополити. Примусовий відрив частини українських єпархій та приєднання їх до Московського патріархату має на собі тяжкий відбиток і нині. Але це не є темою даного дослідження.

Офіційна українсько-грецька церква мала величезний вплив для здійснення українсько-грецького культурного діалогу у XVII–XVIII століттях. Це й фінансова підтримка обох країн, це й взаємообмін культурними та релігійними цінностями, це й розв'язання суперечливих питань та обмін людьми. Не тільки греки-меценати, представники кліру, майстри, музиканти, іконописці, перекладачі та вчителі їхали з Греції в Україну. Але й з України до Греції їхали видатні просвітителі, митці, духівництво. Бігло туди й українське козацтво. Створювало там нові українські осередки, монастирі, церкви і несло на захід українську культуру.

Другими були купці, торговці, мандрівники та представники посольських місій, що йшли в той чи інший бік зі своєю місією та несли, розповсюджували культуру й мистецтва, й брали та відвозили до себе на батьківщину зразки іншої культури.

Таким чином, Україна отримала грецькі ікони, зразки грецької музики як церковної, так і народної, грецькі рукописи як в оригіналі, так і в перекладах. А Греція – значні колекції слов'янських рукописів, серед яких

зустрічається багато безпосередньо українських зразків. Авторські рукописні праці відомих українських богословів-філософів Паїсія Величковського, Дмитрія Ростовського тощо. Наприклад, описаний раніше в інших працях випадок зі знахідкою та збереженням в монастирі Пантократор, що на Афоні, козацького скарбу, що складається з коштовних витворів мистецтв у вигляді ризи, митри, булави, не менш коштовного євангелія тощо.

Відомі факти, наприклад, такої посольської місії як подорож співаків-українців Придворно-співацької капели до монастирів Калаврит і подарунки у вигляді рукописних книг. Також до Калаврської митрополії приїздило посольство від індійської принцеси, і також принесли в дар монастирям рукописне, слов'янське (кириличне) Євангеліє, що окрім цінності духовної має цінність матеріальну. Воно прибране у золотий оклад із коштовним камінням та іконами.

Не менш цінним подарунком від посольства Катерини II в монастирі Калаврити було Слов'янське (кириличне) рукописне Євангеліє.

З розповідей мандрівників XVII–XVIII ст. дізнаємося про звичаї та культурні надбання конкретних монастирів, місцевостей та країни в цілому. До таких мандрівників належать архієпископ Парфірій Успенський [3, 4], Василь Григорович-Барський [2] та Павло Алепський [1].

Третіми були ченці, або миряни, що прагнули обрати чернецьке життя у певному монастирі. Чи певна категорія ченців йшла до іншої країни за послухом, просити милостиню. Ченці мігрували світом і несли свою власну культуру, яку увібрали з молоком матері у своє серце. У попередніх працях вже йшлося про Паїсія Величковського, котрий народився в Полтаві, навчався в Києво-Печерській лаврі, постригся на Афоні. Там Він ніс свій духовний подвиг та розповсюджував українську культуру як у богослужбовій практиці, у перекладацькій справі так і в церковному співі.

Наспиви, що Паїсій Величковський привіз з Києва, пройшли обробку на кліросах афонських монастирів. А далі, через учнів, потрапили до Молдови та Росії. Одним із монастирів, де виконувалися співи Величковського, був монастир Оптіна пустинь. У цей монастир у XIX ст. потрапив український хоролий диригент та композитор Олександр Кошиць. Почувши гарні наспиви, він гармонізував їх, і видав під назвою «Київський». От і вийшло, що Паїсій Величковський вивіз наспиви з Києва, а Олександр Кошиць, через століття, повернув їх знову в Київ. От такий культурний діалог.

Висновки. Отже, культурний діалог України та Греції XVII–XVIII ст. це яскрава палітра боротьби, культурно-мистецьких звершень, в якій переплелися людські долі, релігії, освіта, економіка. Культурний діалог України та Греції XVII–XVIII ст. – це сильний, яскравий поштовх для розвитку культури двох країн.

Список літератури

1. Алеппский П. Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в первой половине XVII в., описанное его сыном архидияконом Павлом Алеппским / Павел Алеппский. – М., 1896. – 203 с.

2. Григорович-Барський В. Мандри по святих місцях сходу з 1723 по 1747 р. / Василь Григорович-Барський. – К., 2000, – 767 с.
3. Успенский П. Первое путешествие в афонские монастыри и скиты / Парфирий Успенский. – М., 2006, – 1286 с.
4. Успенский П. Второе путешествие по Св. Горе Афон и описание скитов афонских / Парфирий Успенский. – М., 1880. – 528 с.
5. Чернухін Є. Грецька рукописна спадщина в Києві / Євгеній Чернухін. – К., 2004. – 310 с.
6. Дело о сборе пожертвований на территории России монахами греческих монастырей. – ЦДА. Ф. 232.
7. Лист Веніаміна, архієпископа Іверського монастиря на Афоні – НБУВ. Ф. 72. (Колекція грецьких рукописів), 31.
8. Листь Парфірія, кафагумена лаври Св. Афанасія на Афоні. – НБУВ Ф. 72. (Колекція грецьких рукописів. 41.

ДИАЛОГ КУЛЬТУР УКРАИНЫ – ГРЕЦИИ В КОНТЕКСТЕ РЕЛИГИОЗНЫХ СВЯЗЕЙ В XVII–XVIII ВЕКАХ

Л. В. Терещенко-Кайдан

***Аннотация.** Проанализирован культурный диалог Украины и Греции XVI–XVIII веков. Подана философская и историческая характеристика состояния отношений между двумя странами, которые сложились на время указанного периода. Отдельно акцентировано на ведущем месте религии и развитии духовной культуры в украино-греческих отношениях XVII–XVIII вв.*

***Ключевые слова:** Украина, Греция, диалог культур, духовная культура, рукописное наследие.*

DIALOGUE OF CULTURES “UKRAINE – GREECE” IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS TIES IN 17th – 18th CENTURIES

L. Tereshchenko-Kaidan

***Annotation.** The cultural dialogue between Ukraine and Greece in XVII–XVIII is analyzed. Philosophic and historical characteristics of those relations between the two countries developed within that period is given. Besides, it is stressed on the principal place of religion and development of spiritual culture in Ukrainian-Greek relations in XVII–XVIII centuries.*

***Key words:** Ukraine, Greece, dialogue of cultures, spiritual cultures, handwritten heritage.*